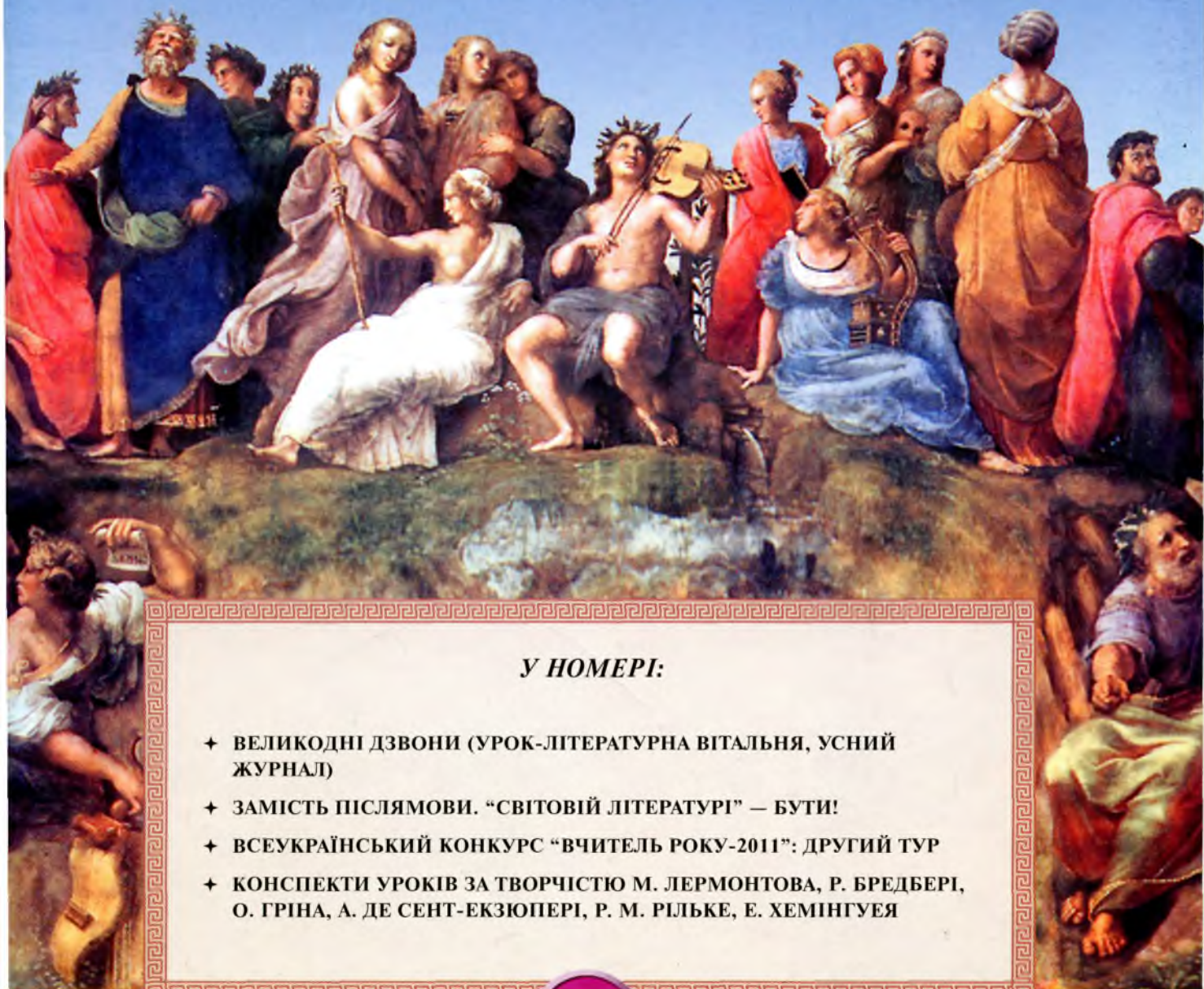

ВСЕСВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА

3

2011

В СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У НОМЕРІ:

- ✦ ВЕЛИКОДНІ ДЗВОНИ (УРОК-ЛІТЕРАТУРНА ВІТАЛЬНЯ, УСНИЙ ЖУРНАЛ)
- ✦ ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ. "СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ" — БУТИ!
- ✦ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КОНКУРС "ВЧИТЕЛЬ РОКУ-2011": ДРУГИЙ ТУР
- ✦ КОНСПЕКТИ УРОКІВ ЗА ТВОРЧІСТЮ М. ЛЕРМОНТОВА, Р. БРЕДБЕРІ, О. ГРИНА, А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ, Р. М. РІЛЬКЕ, Е. ХЕМІНГУЕЯ

(Рубрику веде **ЖАННА КЛИМЕНКО**, доктор педагогічних наук, професор кафедри методики викладання російської мови та світової літератури НПУ ім. М. П. Драгоманова)

УДК 373.5.016:812.55.5

Стаття присвячена вивченню відомостей з теорії та історії перекладу в шкільному курсі «Світова література».

Ключові слова: художній переклад, теорія та історія перекладу.

Стаття посвячена изучению сведений из теории и истории перевода в школьном курсе «Мировая литература».

Ключевые слова: художественный перевод, теория и история перевода.

The article deals with studying facts from the theory and history of translation at the school subject "World Literature".

Key words: artistic translation, theory and history of translation.

Використання елементів теорії та історії художнього перекладу в практиці викладання шкільного курсу світової літератури

Лекція 10

Однією з актуальних проблем технології вивчення перекладних творів є формування уявлення учнів про художній переклад як творчий процес і його результат. Вони мають усвідомити, що майстерний художній переклад передає приналежність першоджерела й водночас відображає почерк перекладача. Необхідно також націлити школярів на розуміння того, що високохудожня перекладна література є неодмінною складовою національного письменства, а перекладацьке мистецтво у своїх найвищих досягненнях відіграє значну роль у культурному поступі народів світу.

Важливою передумовою адекватного сприйняття перекладного твору є висвітлення питань теорії та історії перекладу. Адже, як слушно зазначає В. Ганущак, «подібно до того, як художній переклад збагачує мову й культуру кожного народу, перекладознавство відкриває нам очі на ці багатства, вчить бачити й шанувати унікальність і неповторність кожної мови, кожної культури» [1, с. 143].

Учитель може інформувати учнів про те, що основними галузями перекладознавства є **теорія, історія і критика перекладу**, використання відомостей з кожної із них сприятиме кращому пізнанню перекладної літератури.

До термінологічного запасу учнів слід увести такі дефініції, як *художній переклад, підрядник, художня домінанта*, а також сформувати уявлення школярів про *перекладацьку інтерпретацію, особистість перекладача як повноправного митця, впливову постать духовного поступу*. Опрацювання цих понять сприятиме увиразненню майстерності перекладача, особливо, коли йдеться про поетичні твори.

Учням, які навчаються у класах філологічного профілю, можна розказати про такі *види художнього перекладу*:

1. *Скорочений*, який передбачає пропуск певних уривків тексту оригіналу. Зокрема в скороченому перекладі Є. Горевої українські читачі можуть прочитати повість П.Л.Тревєрс «Мері Поппінс».

2. *Адаптований* (приспосований до певної читачької аудиторії). Так, саме на підліткову аудиторію розраховано переклад М.Іванова за редакцією Ю.Лісняка роману Дж. Свіфта «Мандри Гуллівера».

3. *Авторський* (здійснений автором оригіналу). До такого виду перекладу вдавався, зокрема, Й.Бродський.

4. *Авторизований*, тобто схвалений автором оригіналу. Цей вид перекладу трапляється надзвичайно рідко. Яскравий приклад — авторизований переклад з російської Л. Люликом чарівного роману для юнацтва «Ритуал» сучасних українських фантастів Марини та Сергія Дяченків.

Доцільно також ознайомити старшокласників і з **такими видами перекладацьких трансформацій іншомовного тексту**:

1. *Переказ* (виклад оригіналу своїми словами). Учням можна нагадати, що саме в переказі Р.Терещенка вони читали казку Ш.Перро про Попелюшку.

2. *Переспів* (наближений до перекладу новий вірш, написаний на основі іншого поетичного твору). Серед відомих переспівів вірша Г.Гейне «Сосна» — твори М.Старицького «На Півночі млявій...» і М.Лермонтова «На Севере диком...».

3. *Прозовий переказ поетичного твору* (наприклад, перекази для дітей «Одіссеї» та «Іліади», здійснені К.Гловацькою).

4. *Віршований переказ прозового твору*. Так, поема І.Франка «Пригоди Дон Кіхота» є скороченим віршованим переказом роману Сервантеса.

У ході роботи важливо також розкривати **такі актуальні проблеми теорії перекладу**:

- точність (відповідність) перекладу;
- збереження національного колориту твору;
- подолання труднощів, пов'язаних з особливостями мов і культур, тощо.

Адекватному сприйняттю перекладних творів сприятиме використання **відомостей з історії перекладу**. Це може бути така інформація:

- становлення поглядів на художній переклад;
- факти з історії розвитку української перекладацької школи, життєпису вітчизняних майстрів перекладу;
- історія видань перекладної літератури;
- історія впливу перекладів іншомовних творів на вітчизняну літературу та суспільне життя.

Робота щодо засвоєння учнями знань з теорії та історії перекладу має бути систематичною. Особливу роль в її організації відіграють вступні уроки, мета яких — накрес-

* Продовження. Початок див.: 2009. — № 12; 2010. — №№ 1–6, 10; 2011. — № 1.

лити орієнтири навчальної діяльності на рік. Наводимо фрагмент експериментальної програми, де представлено динаміку знань і вмінь учнів на матеріалі вступних уроків у 9 – 11 класах.

Рекомендації щодо вивчення відомостей з теорії та історії перекладу на вступних уроках із зарубіжної літератури (старші класи)

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
9 клас	
Творчий діалог з перекладною книгою: взаємодія автора, перекладача й читача. Теорія літератури. Поглиблення поняття. Художній переклад. Підрядник.	<i>Учень (учениця):</i> ▪ розкриває особливості художнього перекладу в порівнянні з перекладом наукових та офіційно-ділових текстів; ▪ аргументовано висловлює думку про творчий діалог автора й перекладача; ▪ пояснює сутність поняття <i>підрядник</i> .
10 клас	
Художній переклад як творчий процес і його результат. Теорія літератури. Поглиблення поняття. Художній переклад. Оригінальна та перекладна література.	<i>Учень (учениця):</i> ▪ розкриває особливості художнього перекладу як творчого процесу і його результату; ▪ пояснює відмінності між оригінальною та перекладною літературою.
11 клас	
Роль української перекладацької школи в популяризації творів світової літератури. Перекладна література як важливий чинник у формуванні української нації. Теорія літератури. Поглиблення поняття. Художній переклад.	<i>Учень (учениця):</i> ▪ розкриває роль української перекладацької школи в популяризації творів світового письменства; ▪ пояснює значення перекладної літератури для духовного зростання українського народу; ▪ узагальнює вивчене з теорії перекладу.

Старшокласникам, які ще з 5 класу знають, що таке оригінал і переклад, доцільно розкрити сутність поняття “художній переклад”, звернути увагу на такі питання, як творча індивідуальність перекладача, особливості перекладу поетичних творів тощо. З цією метою доцільно використати такий прийом, як **слово вчителя**. Наводимо один з його варіантів.

Далі доцільно провести **евристичну бесіду** за такими запитаннями:

– *Чим художній переклад відрізняється від перекладів наукових, офіційно-ділових і публіцистичних текстів?*

– *Поясніть, у чому полягає сутність художнього перекладу?*

– *Чи згодні ви з висловлюванням О. Твардовського: “Справжній художній переклад можна порівняти не з фотографією, а з портретом, зробленим рукою художника”? Обґрунтуйте свою думку.*

Крім того, старшокласникам доречно запропонувати експериментально перевірити можливості комп’ютера щодо здійснення перекладу художнього твору. Таке завдання допоможе переконатися в тому, що автоматичний

переклад художніх творів неможливий. Адже комп’ютер не відчуває художності твору, він придатний для перекладу лише порівняно нескладних текстів, у яких відсутні засоби художнього зображення.

Необхідно також розкрити роль *підрядника* у створенні перекладу.

Підрядник – це дослівний переклад твору, який передає насамперед зміст оригіналу й лише деякі особливості його форми. Аби учні адекватно оцінили роль підрядника у створенні художнього перекладу, на уроках та під час позакласних заходів доцільно звертати увагу на такі питання:

– етимологія лексеми *підрядник* (від слова *підрядковий* – саме такий переклад часто є першим етапом у роботі тлумача);

– ставлення до підрядника з боку перекладознавців (заперечення одними та визнання можливості його використання в екстремальних умовах іншими);

– причини звернення до підрядників (необхідність здійснення перекладів з мов, якими не володіють або недосконало володіють перекладачі художніх творів);

– факти блискучого використання підрядників (переклади В. Жуковським Гомерової “Одіссеї”, М. Бажаном поеми Ш. Руставелі “Витязь у тигровій шкурі”).

Учням варто запропонувати такі види робіт: **підготовка підрядника, прочитування з підрядника смислу оригіналу, порівняння підрядника й першотвору, підрядника й перекладу, складання розгорнутої відповіді на запитання “Навіщо потрібні підрядники перекладачеві й пересічному читачу?”, дискусія “Пам’ятник підряднику – чи потрібен він?”** (за матеріалами виступу Л. Мкртчяна на VII з’їзді письменників СРСР [6]).

Важливу роль у розумінні сутності художнього перекладу відіграє поняття *перекладацька інтерпретація*, осмислення якого сприятиме подоланню таких хиб у сприйнятті перекладного твору, як ототожнення перекладу й підрядника, нівелювання ролі перекладацького розуміння оригіналу тощо¹. Зокрема націлити учнів на усвідомлення інтерпретаційного характеру діяльності перекладача може під час опрацювання сцени перекладу Євангелія з трагедії Й. В. Гете “Фауст” (“Кабінет Фауста”):

Написано: “Було в почині Слово!”

А може, переклав я зразу помилково?

Зависоко так слово цінувать!

Інакше треба зміркувати,

Так внутрішнє чуття мені говорить.

Написано: “Була в почині Мисль!”

Цей перший віри як слід осмисль,

Бо ще перо біди тобі натворить.

Хіба ж то мисль і світ, і нас створила?

А може, так: “Була в почині Сила!”

Пишу – і сумнівів огорнув:

Я, мабуть, сути не збагнув...

Та світ свінув – не зрадила надія,

І я пишу: “Була в почині Дія!”

Переклад М. Лукаша

Аби учні збагнули творчий характер дій Фауста, доцільно провести **евристичну бесіду** за такими запитаннями:

– *Поміркуйте, чому Фауст так довго перекладає перше речення Біблії?*

— Порівняйте запропоновані ним варіанти перекладу відомої біблійної фрази. Чому вони такі різні?

— Чим ви можете пояснити той факт, що врешті-решт герой залишає не буквальный варіант перекладу?

Глибше зрозуміти роль цієї сцени в розкритті характеру Фауста учні зможуть завдяки повідомленню вчителя про схоластичне ставлення за епохи Середньовіччя до перекладу як буквальної передачі оригіналу. Перекладацьке рішення Фауста — своєрідний виклик епосі, що оголошувала ерессю пошуки глибокого змісту слів. Як зазначає Б. Шалагінов, настановою гетевського героя стає відмова від буквального розуміння книжної мудрості. “В “таїні” закоріненна суперечка; Фауст вступає у вільний діалог зі Святим Письмом. Він прагне знайти в Євангелії відповіді на питання життя, що мучить його” [8, 156]. Отже, розглядаючи сцену перекладу, учні ще раз переконуються в тому, що головна риса Фауста — “прагнення самостійно здобути істину, знання про життя, а не довірливе схиляння перед авторитетами минулого” [9, 123]. Водночас, підсумовуючи роботу над уривком, важливо наголосити на тому, що хід думки Фауста яскраво ілюструє проблему пошуків перекладачем найкращого варіанта передачі художнього тексту. У подальшому варто звертати увагу учнів на цікаві перекладацькі рішення, на конкретних прикладах демонструвати інтерпретаційний характер перекладного твору під час його аналізу (див. наступні лекції і нашу монографію [3]).

Крім слова вчителя та евристичної бесіди, оволодінню знаннями з теорії та історії перекладу в ході уроків і поза-класних заходів сприятимуть й інші прийоми та види робіт. Розглянемо деякі з них.

Пошук визначення поняття і співвіднесення його з науковим. Так, у ході експериментального навчання учням пропонували, спираючись на власне розуміння, сформулювати визначення поняття “художній переклад”, а згодом, скориставшись літературознавчими довідниками, перевірити свої версії.

Аргументація правомірності вживання теоретичного поняття щодо конкретного літературного явища. Наприклад, для старшокласників (особливо в класах філологічного профілю) цікавими є завдання на кшталт такого: доведіть, що розглядуваний текст є художнім перекладом (підрядником, переспівом, переказом).

Оформлення змінних карток постійно діючого стенду “До таємниць перекладознавства”. На такому стенді можуть бути представлені різнопланові рубрики, матеріали яких використовуватимуться в навчальному процесі:

— “Слово про переклад” (вислови про специфіку та значення художнього перекладу, творчу особистість перекладача);

— “Новинки перекладної літератури” (повідомлення про вихід нових видань);

— “Цікаве перекладознавство” (інформація з теорії та історії перекладу).

Диспути за актуальними проблемами перекладознавства. Так, у філологічних класах можна провести цікавий диспут за темою «У чому секрет успіху художнього перекладу?». Щоб націлити учнів на глибокі роздуми над цим складним літературним явищем, на початку диспуту вчитель може навести шість протиставлень — протилежних вимог до перекладу, викладених відомим англійським перекладознавцем Т. Сейворі в його славнозвісній книжці «Мистецтво перекладу» (Лондон, 1957):

1. Переклад має передавати слова першотвору — переклад має передавати думки першотвору.

2. Переклад має читатися як оригінал — переклад має читатися як переклад.

3. Переклад має відтворювати стиль оригіналу — переклад має відтворювати стиль перекладача.

4. Переклад має читатися як твір, сучасний оригіналові, — переклад має читатися як твір, сучасний перекладачеві.

5. Переклад може мати додатки й пропуски — в перекладі не може бути додатків і пропусків.

6. Поезію слід перекладати прозою — поезію слід перекладати у віршованій формі.

У ході диспуту вчитель може використати коментар наведених протиставлень, запропонований відомим вітчизняним теоретиком і практиком перекладу В. Коптіловим у його посібнику «Теорія і практика перекладу» [4, 14–17].

Читання і обговорення полемічних висловлювань і віршів про переклад і перекладачів. Наприклад, таких:

«Переклад — це те, що відкриває вікно, щоб випустити світло; те, що розбиває шкаралупу, щоб ми могли з’їсти ядро; те, що відкриває штору, щоб ми могли заглянути у справді священне місце; те, що знімає ляду з криниці, щоб ми могли втамувати спрагу».

Перекладачі Біблії короля Якова (1611 р.)²

«Переклади художніх творів, чи то літературних, чи наукових, для кожного народу являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духу, що в інших краях у різних часах причинялися до розвитку».

Іван Франко (1826–1916), український письменник і перекладач

«Перекладами займаються через справжню любов до прекрасного і до рідної літератури. Перекладати — означає творити; переклад — така сама творчість, як і праця над мистецьким твором, — але при цьому вона значно складніша і трапляється рідше».

Новалис (1772–1801), німецький письменник

«Перекладач у прозі — раб, у поезії — суперник».

Василь Жуковський (1783–1852), російський письменник і перекладач

«Перекладений вірш має відобразити той самий час, що й оригінал. Праця перекладача схожа на працю годинникаря».

Юліан Тувім (1894–1953), польський поет і перекладач

«Художній переклад — це не механічна копія оригіналу, а його своєрідний портрет».

Олександр Твардовський (1910–1971), російський письменник

¹ Про сутність поняття «перекладацька інтерпретація» див. у лекції 1, яку подано в нашому журналі за 2009 р. (№ 11, с. 24–25).

² Під орудою короля Англії і Шотландії Якова I було здійснено англійський переклад Біблії, який визнано класичним релігійним і літературним твором. Робота над перекладом велась з 1604 р., у ній брали участь 54 перекладачі. Біблія короля Якова вийшла в 1611 р. У «Зверненні до читача» містилися наведені слова.

“Обмін перекладами художніх творів становить одну з найпотужніших підойм у справі взаємоознайомлення народів, у справі їх культурного зближення, у справі дружби народів”

Максим Рильський (1895 - 1964),
український поет і перекладач

«Переклад – це наче міст між двома мовами. Він з'єднує два береги одного материка. Через такі мости постійно струменить жвавий транспортний потік. Саме це показник роботи перекладача».

Ганс-Георг Гадамер (1900 – 2002),
німецький філософ і літературознавець

Підготовка учнями повідомлень і рефератів на перекладознавчі теми (наприклад, “Роль художнього перекладу в українсько-зарубіжних літературних зв'язках”, “Особливості художнього перекладу творів певної національної літератури”, “Майстри українського перекладу”, “Світова класика в українських перекладах”).

Зокрема під час вивчення японської лірики на засіданні гуртка або занятті факультативу школярам можна рекомендувати підготувати повідомлення на тему: “Особливості перекладу хайку”. Мета такої роботи – розширити уявлення учнів про японську оригінальну поезію, наголосити на труднощах її перекладу європейськими мовами, повернути увагу до проблеми збереження у перекладі національного колориту твору, сформувати адекватне сприйняття україномовних перекладів. Учні готують таке повідомлення на основі осмислення власних знань про хайку, отриманих на уроці, а також опрацювання рекомендованої вчителем літератури [2; 5; 7]. Педагогу доцільно зосередити увагу старшокласників на питаннях, які мають бути висвітлені в такому повідомленні:

1. Специфіка японських і китайських ієрогліфів. (Відмінність японської і китайської мов).
2. Особливості образності японської поезії.
3. Своєрідність системи віршування (відсутність рими, канонічна структура).
4. Насичення текстів орієнталізмами, фактами з японської культури, цитатами попередників і сучасників.

Наводимо один з можливих варіантів такого повідомлення.

Перекладати японські вірші європейськими мовами – завдання доволі складне. По-перше, тому що японська мова є надзвичайно специфічною. Короткі фрази, написані одними ієрогліфами, у китайській та японській мовах можуть мати різне значення. Відомий японський художник Андро Хіросіге любив підписувати свої гравюри віршами з подвійним змістом. Наприклад, “Гортензія розпустилась над водою, прозора та холодна, як вода” і “Гортензія розпустилась над водою, а вода протухла”.

По-друге, ієрогліфи є спрощеними схематизованими малюнками, своєрідними мініатюрними картинками, що можуть створювати додатковий підтекст, який, зазвичай, неможливо передати перекладачу. Цікавий приклад труднощів такого характеру наводить перекладач віршів Мацуо Басьо А. Сіренко. За його словами, хайку: “Темної ночі / Лисиця крадеться / До стиглої дині” набуває зовсім іншого змісту, якщо згадати, що китайські ієрогліфи (а саме ними писали японські поети), якими починають слова “лисиця” та “диня”, пишуться практично однаково, відрізняючись лише однією рискою, яку вночі вже точно не розбереш. Цю незрозумілість і загадковість для нас японських письмен цікаво обіграв Р. Рождественський у вірші “Ієрогліфи”, що народився після його знайомства з Японією:

*Я в японський быт врастаю,
Интересный крест несущу.*

*В иероглифах плутаю,
Как в загадочном лесу.
Иероглифы приветствий,
Поворотов головы.
Иероглифы созвездий.
И безмолвья. И молвы.
И луна – как иероглиф.*

Особливості перекладу пов'язані з тим, що словник образності японської поезії кардинально відрізняється від уявлень європейців. Так, у Японії найспівучішим птахом вважається очеретянка, а в Європі це, звичайно, соловей. Тому за неоголошеною угодою перекладачів усі очеретянки японських віршів стали в перекладах солов'ями.

Крім того, тлумачеві важко дотримуватися структури хайку (5 – 7 – 5 складів), адже, намагаючись максимально зберегти зміст твору, він інколи не може підібрати слова таким чином, щоб вони містили 17 складів.

Однак більшість сучасних перекладачів прагнуть зберегти національно-специфічну форму японської поезії.

Отже, систематичне вкраплення в уроки та позакласні заходи видів робіт, спрямованих на засвоєння учнями відомостей з історії та теорії перекладу, не лише сприятиме формуванню їхнього уявлення про художній перекладний твір, а й допоможе усвідомити високу місію перекладача. Характер інформації та конкретний вид діяльності визначається залежно від специфіки вивчуваного матеріалу. Наприклад, в ході порівняльного аналізу оригіналу й друкотвору варто націлити старшокласників на аргументацію правомірності вживання поняття *художній переклад*. Розширення й поглиблення знань та вмінь учнів відбувається під час спеціально запланованих позакласних заходів, присвячених розгляду перекладознавчих питань. На особливу увагу заслуговують проблеми формування уявлення учнів про творчу особистість перекладача, українську перекладацьку школу, чому й буде присвячено нашу наступну лекцію.

Література

1. Г а н у щ а к В. Сувова наука, високе мистецтво // Всесвіт. – 1989. – № 4. – С. 141 – 143.
2. Д о л и н А. Вступлення // Одинокий сверчок: Класич. японские трёхстишия хайку. – М.: Детская литература, 1987. – С. 3 – 5.
3. К л и м е н к о Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи. – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2006. – 340 с.
4. К о п т і л о в В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. – К.: Юніверс, 2002. – 280 с.
5. М е щ е р я к о в А. Японская литература VIII – XVIII в. // Энциклопедия для детей. Всемирная литература. – М.: Аванта+, 2001. – Т. 15. – Ч. 1. – С. 366 – 387.
6. М к р т ч я н Л. «Да придут к нам благородные мысли со всех сторон...» – М.: Советский писатель, 1983. – 318 с.
7. С і р е н к о А. Г. Мацуо Басьо та його три типи істинної поезії // Мацуо Басьо. Солом'яний плащ мавпи. Поетичний переклад, впорядкування та передмова А. Сіренка. – К.: Українська видавнича спілка, 2001. – С. 3 – 14.
8. Ш а л а г і н о в Б. «Фауст» Й.В. Гете: Містерія. Міф. Утопія: До проблеми духовної сутності людини в німецькій літературі на рубежі 18-19 ст. – К.: Вежа, 2002. – 280 с.
9. Ш а л а г і н о в Б. Зарубіжна література: Від античності до першої половини XIX ст.: Підручн. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. – К.: Вежа, 2002. – 304 с.

Далі буде.

Жанна Клименко